

SİNOP'TA MAKET KOTRA YAPIMCILIĞI*

İsmail ENGİN

İç Anadolu masifinin etkisiyle orta kesiminde kuzeye doğru bir yay çizen "Kuzey Anadolu Dağları" kavsine paralel giden Karadeniz kıyılarının oldukça düzgün olan uzanışı, bazı önemli burunların meydana getirdiği çıkıntılarla bozulur. Bu düzgün gidişi bozan çıkıntıların en önemlilerinden bir tanesi de "Sinop Yarımadası"dır¹. Karadeniz Bölgesinin batı bölümünde yer alan Sinop, bu yarımadaanın yüksekliği derin iç limanı keşiçlemeden başka bütün rüzgarlardan korur. Bu nedenle Sinop, Anadolu'nun bütün Karadeniz kıyısındaki tek doğal limanı durumundadır²

Kuzey ve kuzeydoğusunda Karadeniz ile çevrili bulunan Sinop'un güneyinde "Batı Karadeniz Dağları" ya da diğer adıyla "İsfendiyar Dağları" yer almaktadır. Bu anlamda Sinop, deniz ile dağ silsileleri arasında kalan coğrafi bir konuma sahiptir. Karadeniz'in tipik ikliminin etkisi ile dağ silsilelerinden oluşan asırlık ormanlar, hemen kıyı şeridinden itibaren görülmektedir.

Yakından incelendiğinde, arazinin akarsular tarafından derin bir şekilde yarılmış olduğu, bu yüzden içerilere ulaşmanın hayli güçleştiği görülür. Bu nedenledir ki, özellikle kıyı şeridinde tarihin ilk denizci kavimlerine yerleşim için uygun bir alan olan Sinop Yarımadası, ard ülke ile ilişkisi bugün de yeterince sağlanamamış bir köşe halinde kalmıştır.³ Diğer bir deyişle, belirtilen bu coğrafi konumuyla Sinop, her şeyden önce bir liman kenti olmanın getirdiği özellikle, tarih boyunca değişik devlet ve kavimlerin iskânını yaşamıştır. Biz, Miletosluların, M.Ö. 670 yılına doğru kolonizasyon hareketine katılarak kente yerleş-

* *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ankara 9-1 Nisan 1990)*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

1 Erdoğan Akkan, *Sinop Yarımadasının Jeomorfolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 261, Ankara, 1975, s. 7.

2 *Meydan-Larousse*, Cilt: 11, s. 371.

w3 Akkan, (1975), s. 8.

tiklerini, burasını bir ticaret ve balıkçılık merkezi haline getirdiklerini biliyoruz.⁴ Daha sonra, çeşitli zamanlarda Roma ve Bizans'ın yanı sıra Komnenos Rum İmparatorluğu'nun, Anadolu Selçuklularının, Pervaneoğulları ile Candaroğulları Beyliklerinin ve nihayet İsfandiyoğulları ile Osmanlıların eline geçen kent, bu gün Türkiye Cumhuriyeti'nin 57. ilidir.

1985 yılında yapılan "Genel Nüfus Sayımı"na göre⁵ Türkiye nüfusunun yaklaşık % 0.55'i, Karadeniz nüfusunun ise % 4.21'i Sinop ilinde yaşamaktadır. Yıllık nüfus artışı, Türkiye genelinde yaklaşık % 24.88, Karadeniz kesiminde % 13.25 olurken, Sinop'ta % 2.64'tür. 5862 km.2 olan yüzölçümü ile Sinop ili, Türkiye topraklarının yaklaşık % 0.76'sına sahiptir. 6 ve daha yukarı yaş grubunun Türkiye genelinde yaklaşık %22.51'i okuma-yazma bilmezken, Sinop'ta bu oran % 27.56'dır. 1985 Genel Nüfus Sayımı'na göre, 12 ve daha yukarı yaştaki çalışan veya iş ile ilgisi devam eden nüfusun, Türkiye genelinde ve Sinop ilinde *ekonomik uğraş alanına*, göre dağılımı şöyledir⁶:

Nüfusun Ekonomik Uğraş Alanı	Genel		Sinop	
	n	%	n	%
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	12.118.533	58.95	113.077	80.98
Sanayi Sektörü	2.322.495	11.3	5.808	4.16
Hizmet Sektörü	6.008.837	29.23	20.407	14.61
İyi Tanımlanmamış Uğraşlar	106.921	0.52	344	0.25
Toplam	20.556.786	100.	139.636	100

Görüldüğü gibi sanayi ve hizmet sektörleri Türkiye geneline oranla çok düşük; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık ise oldukça yüksektir.

Coğrafi konumu itibarı ile Sinop'un doğal bir liman⁷ halinde bulunması, burada deniz ürünleriyle ilgili ticaretin eski çağlardan beri

4 Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Basımevi, TTK Yayınları: R111. seri No. 8b, Ankara, 1971, s. 168.

5 Bkz.: DİE, *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun, Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 20.10.1985, DİE Matbaası, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları: 1369, Ankara 1989.

6 Bkz.: DİE (1989), s. 116-118; DİE, *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 20.10.1985; 57 *Sinop*, DİE Matbaası, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları: 1237, Ankara, 1988, s. 76-78.

7 Akkan (1975), s. 5; *Meydan-Larousse*, Cilt: 11, s. 371.

var olmasını sağlamıştır denilebilir. Günümüzde, özellikle balıkçıların en uğrak limanlarından biri olan Sinop limanı, Karadeniz'de tutulan "hamsi"nin Türkiye geneline dağıtılmasında önemli bir işleve sahiptir.

Diğer taraftan orman ve dolayısıyla ağaç, kültüre önemli bir damga vurmuştur. Geleneksel Sinop evleri ağaçtandır. Oldukça yoğun rutubet, *yakın çevre* malzemesi olan ağacın, yapım malzemesi olarak kullanılmasını engelleyememiştir.

Öte yandan, kıyı ile ormanın iç içe olması nedeniyle, burada yetişen kişinin hem orman hem de kıyı kültüründen etkilendiğini de söyleyebiliriz. O, bu anlamda orman ve deniz ürünlerini yakından tanıyacaktır. Deniz ürünlerini elde edebilmek amacıyla yapacağı aygıtlarda, *yakın çevre* malzemesi olarak ormandan ya da ağaçtan yararlanacaktır. Konutta görüldüğü gibi, ekonomik uğraşlarda da ağaç kültürü etkin olacaktır. Özellikle balık tutmak amacı ile yapacağı kayıklarda. Kaldı ki ağaç, deniz ile ilgili ekonomik uğraşlarda birincil önem taşıyan bir malzemedir. Burada belirtilmek istenilen nokta, kişinin, zorunlu ekonomik malzemesi olan ağacı *uzak* çevresinden getirtmek gereksiniminde olmayıp, *yakın çevresi* orman sayesinde çok kolay elde etmesidir. Diğer bir deyişle, *yakın çevre* malzemesi olarak ağaç, tüm ekonomik uğraşlarda önemli bir işleve sahiptir.

Kotra, çoğunlukla bir direkli, ince gövdeli yelkenlidir.⁸ Yapım malzemesi ağaçtır. Sinop'ta kotra, denizciliğe özgü bir kültür elemanıdır. Yapım malzemesi ağaç olan denizciliğe özgü kültür elemanları, Sinop'ta kıyı ile orman kültürünün kucaklaşmasının işlevsel bir sonucu iken, diğer yandan zorunlu bir gereksinimdir. Başka bir deyişle, denizcilikte, ağaçtan ekonomik unsur olması nedeniyle vazgeçilemez. Gerek *uzak çevre* malzemesi, gerekse *yakın çevre* malzemesi, olarak ağaç, denizcilikte yapım malzemelerinin temelini oluşturma niteliğine sahiptir.

8 Bkz.: TDK, *Türkçe Sözlük*, 2c., TTK Basımevi, TDK Yayınları: 549, Ankara, 1988, s. 904-11.

Öte yandan *kotra*, "ırmak ve göl ağızlarında kurulan ve ince kazıklarla kamışlardan yapılmaya dalyan" anlamına da gelmektedir. Bkz.: TDK (1988), s. 904-11.

Yine *kotra*, Kırklareli (Çavuşköy *Babaeski) yöresinde "sağlık kurallarına aykırı ev, oda, in" ve Bolu (Düzce) taraflarında "içinde mısır kurutulan dört kazık üzerine oturtulan çitlerden yapılmış basit kulübe, çardak", İzmir (*Tire: Tepeköy Torbalı; *Menemen; *Bayındır), Balıkesir (Yeniköy, Bölce ağaç, Şevketiye *Bandırma), Bursa ve Kırklareli (Lüleburgaz; Çavuşköy *yabaeski) ile Edirne yörelerinde ise "koyunları sağmak için kullanılan üstü kapalı koyun ağılı" anlamlarını içermektedir. Bkz.:

TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VIII, K, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/8, Ankara, 1975, s. 2936-2938.

Sinop'ta kotra yapan bir tersane yoktur. Ancak küçültülmüş örneğini, yani maketini yapan yerler vardır. Bu bağlamda kotra, denizcilğe özgü kültürel bir eleman olarak Sinop'ta *el sanatı* bazında ortaya çıkmaktadır. O, ait olduğu kültürün bir ürünüdür.

Maket olarak yapılan kotraların taslağı ceviz, gürgen ya da kayın ağaçlarından oluşur. Fırınlanmış olan bu ağaçların kullanılmalarının nedeni, mobilya yapımına uygun olması ve *yakın çevre* elemanı olarak kolay elde edilmeleridir. Söz konusu ağaç cinslerinin fırınlanması, dayanıklılığını sağlama amacını gütmektedir. *Yakın çevreden* tomruk halinde gelen ağaç, bıçkıda biçilir. Önce dikdörtgen olarak biçirilen ağaçlar, daha sonra her dikdörtgenden iki üçgen olacak şekilde biçirilir. Bunun için, belirli bir ölçü yoktur. Diğer bir deyişle, boyutlar önemsizdir. Üçgen şeklinde oluşan taslağa, *üçgen takoz* denir. Üçgen takoz, zımparalanarak kabaca *tekne*⁹ haline getirilir. Yukarıda

" 9 1988 yılında yayımlanan "*Türkçe Sözlük*"ün 2. cildinde *teknenin* beş ayrı anlamı yer almaktadır. Buna göre tekne "1. Türlü işlerde kullanılmak için çoğu ağaçtan yapılan, uzun ve geniş kap. 2. Geminin omurga, kaburga ve kaplamadan oluşan temel bölümü. 3. Deniz taşıtı. 4. Katmanlı kayaçların içeri doğru çukur, alçak bölümü, inec, kemer karşıtı. 5. Yer kabuğundaki kıvrımların çukur, alçak yeri, havza" dır. Bkz.:

TDK (1988), s. 1442-11.

Diğer taraftan tekne, Malatya'da "Buğday öğütülürken buğdayı taşın deliğine azar azar akıtan tahta depo"; Samsun'da "Vapur"; Erzincan ("Kemaliye) yöresinde "kaplumbağa"; Ordu (*Ünye) civarında "çoğunlukla sebze ve meyve koymaya yarayan yarım küre biçiminde ağaç" kap"tır. Bkz.:

TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, X, S-T*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/10, Ankara, 1978, s. 3866.

Öte yandan tekne, Isparta (Yenikent *Aksaray), İzmir, Ordu (Salman *Akkuş), Samsun (Esat Çiftliği *Terme) yörelerinde "Ağacı derin oyarak yapılan hamur yoğurma kabı"; Ankara (*Güdü) yöresinde "İçinde nohut ıslatılan tahta leblebici sandığı" ve Kayseri (*Bünyan) yöresinde de "Su değirmenlerinde içine öğütülecek buğday ya da bulgur konulan kap" anlamlarına da gelmektedir. Bkz.: Orhan Acıpayamlı, *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 424, Ankara, 1976, s. 187.

XVI. yüzyılda Deşişi Mehmet Efendi tarafından yazılan "Et-Tuhfet-üs-Seniyye" adlı eserde *tekneye keşkezen* (içinde keş ezilen tekne) ve *şinebat* (içinde üzüm ezilen büyük tekne); XVII. yüzyılda ise Evliya Çelebi'nin yazdığı "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ise *elbeşte* (Tabakların kullandıkları büyük tekne, kulplu büyük kazan) denilmektedir.

keşkezen için, bkz.:

TDK, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Âanıklarıyla Tarama Sözlüğü, IV, K-N*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212/4, Ankara, 1969a, s. 2456-2457.

şinebat için, bkz.:

TDK, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, V, O-T*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212/ 5, Ankara, 1971, s. 3665.

elbeşte için, bkz.:

TDK, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, III, E-*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212, Ankara, 1967, s. 1420,

belirtilen ağaçlardan, fırınlanmadan 3 mm. kalınlığında dikdörtgen *levhalar*¹⁰ biçilir. *El planyası* ile rendelenir. Dikdörtgen şeklindeki *levha*, ikiye çapraz olarak bölünür ve oluşan iki üçgen, aynı zamanda iki *yelken*¹¹ taslağı niteliğini kazanır. Yelken taslakları, *ispirto ocağında* ispirto alevi ile ağacın elyaf yönünde el yardımıyla bükülür. Böylece, ortadan bombeli yelken şekli taslağa verilmiş olunur.

Üçgen *takozdan*¹² oluşturulan tekne, alt gövdeden ibarettir. Onun üzerine *kamara*¹³, ileride değineceğimiz işlemlerden sonra oturtulur. Kamara, dört parçadan oluşur. İnce birer çıta halindeki bu parçalardan ön ve arka kısımlar yerlerine oturtulur. Yan kısımlarda ise *kıl testeresi* ile pencereler açılır. Pencereler oluşturulduktan sonra, yan

10 Türk Dil Kurumu tarafından 1988'de yayımlanan "*Türkçe Sözlük*"ün 2. cildinde *levha*-nın üç farklı tanımına yer verilmektedir. Buna göre levha, "1. Bir yere asılmak için yazılmış yazı, safiha. 2. Tablo, resini. 3. Tabelâ"dır. Bkz.:

TDK (1988), s. 963-11.

11 *Yelken*, "1. Rüzgâr gücünden yararlanarak geniş bir yüzey oluşturacak biçimde yan yana dikilen ve teknenin direğine uygun bir biçimde takılarak onu hareket ettiren kumaş veya şeritlerin tümü. 2. Yelken takmış, yelkeni olan göl veya deniz aracı, yelkenli"dir. Bkz.:

TDN (1988), s. 1616-11.

Diğer taraftan *yelken* Isparta (Kumdanlı *Yalvaç), Denizli (Çöplü *Çivril), Kütahya (*Alayunt), Tokat, Eskişehir, Erzurum ve Maraş (*Elbistan) yörelerinde "Hava açıkken görünen ve yol çıkacağıının belirtisi sayılan bulutçuk"; Burdur (Ağlasun) da ise "Dağın başındaki sis" anlamına gelmektedir. Bkz.:

TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, U-Z*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/11, Ankara, 1979, s. 4235.

Katip Çelebi'nin XVII. yüzyılda yazdığı "Tuhfet-ül-Kibar fi Esfar -il Bihar" adlı eserinde yelken, *cankurtaran* (büyük yelken) ve *furtana yelkeni* (küçük yelken) olarak geçmektedir. *cankurtaran* için, bkz.:

TDK, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, II, C-D*, TTK Basımevi. TDK Yayınları: 212, Ankara, 1965, s. 753.

furtana yelkeni için, bkz.:

TDK (1967), s. 1609.

12 *Takoz*, "1. Bir eşyanın altına kırırdamadan dik durması için yerleştirilen ağaç, kama, kısık. 2. Çivi çakmak için duvarın içine yerleştirilen ağaç parçası. 3. Kızıktaki geminin, üstünde oturduğu ağaçlardan her biri" dir. Bkz.:

TDK (1988), s. 1407-11.

Öte yandan takoz, İstanbul'da "Dilimlenmiş torik balığı parçaları" ve Kastamonu'da ise "Kalın ağaç başları" anlamına gelmektedir. Bkz.: TDK (1978), s. 38'0.

13 *Kamara*, gemi odasıdır. Bkz.:

TDK (1988), s. 773-11.

Bununla birlikte kamara. Tekirdağ yöresinde ("Saray'da) "büyük yğın" ve (Türkgücü "Çorlu'da) "üstüne toprak örtülmüş büyük saman yığını"na verilen ad olmaktadır. Bkz.:

TDK (197a), s. 2613; TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, XII, EK-I*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/12, Ankara, 1982, s. 4531.

kısımlar da yerlerine oturtulur. Kamaranın üstünün kapatılması amacı ile kapak hazırlanır ve çıtaların ortasındaki boşluk bu kapakla dışarıdan kapatılır. Sözü edilen bütün işlemlerden önce *zımparalama* mutlak surette vardır. Bu kotra maketinde, üst üste kamaralar bulunabilir. Üst üste kamaraların fazla sayıda dizi oluşturması, maket kotranın değerini artıran bir etkidir. Çünkü, işçilik bununla orantılı olarak artmaktadır.

Sıra, direklerin¹⁴ hazırlanmasına gelmiştir. Maket kotra tek direkli olacaksa, maketin boyunun üçte ikisi direk boyunu vermektedir. Eğer maket kontrada birden fazla direk olacaksa, en büyük direk bu oranda olmalıdır. Diğer direklerde ise, estetik bir şekilde oranlamaya gidilmektedir. Üç direkli bir maket kotrada, orta direğin uzunluğu üçte iki oranında olurken, diğer direklerin uzunluğu birbirleriyle aynı fakat bu orandan kısa olmaktadır. Direkler, kare çubuklardan hazırlanır ve *el rendesi* ile onlara koniklik kazandırılır. Diğer bir deyişle, üst ucu biraz ince, alt ucu üste oranla biraz daha kalın olan direkler, el rendesi ile yuvarlatılır ve zımparalanarak *verniklenir*. Vernikleme işlemi, tüm aşamalar için geçerlidir.

14 *Direk*, "1. Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek. 2. (Kimi özel adlarda) Sütun. 3. mec. En önemli kimse" dir. Bkz.:

kDK (1988), s. 381-1.

Yine *direk*, Gaziantep (Saçıkara "İslahiye) yöresinde "çadır kurmakta kullanılan iki buçuk metre uzunluğu 8 cm. genişliği olan yontulmuş düz ağaç" a da verilen addır. Bkz.:

Acıpayamlı (1976j), s. 53.

Burdur (Çamköy *Göhlhisar) yöresinde "çok yaşayan (kimse)" anlamına gelen *direk*, Trabzon'da "25 ile 40 şinik arasında değişen ve tohum ölçmeye yaran ölçü"dür. Bkz. •••••'

TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, IV, D*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211 / 4, Ankara, 1969b, s. 1512.

Öte yandan *direk*, XIV. yüzyılda Arapçadan çevrilen "Kıyas-ı Enbiya"; XVI. yüzyılda Ni'Yetullah Ffendi'nin yazdığı "Lûgat-i Ni'metullah", Mustafa bin Mehmet bin Yusuf'un yazdığı "Câmi-ül-Füts", Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in yazdığı "Şamil-ül-Lûga" ve yazarı bilinmeyen bir kişi tarafından XVII. yüzyılda düzenlenen "Câmi-ül-Faris" adlı eserlerde "*düğer*" olarak geçmekte ve "kalın direk, mertek giriş" anlamına gelmektedir. XV. yüzyılda Şeyh Mahmut bin İbrahim'in düzenlediği "Miftah-ül-Lûga" ve XVI. yüzyılda Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in "Şamil-ül-Lûga" adlı eserlerde de *direk*, "ev oku"dur ve "üzerine binanın çatısı oturtulan büyük direk" anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, XV. yüzyılda Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi'nde -ki bu tercüme Yazıcıoğlu Ali tarafından yapılmıştır- *direk* "*uğ*" kelimesi ile ifade edilmektedir. Yine XVI. yüzyılda Ni'metullah Efendi ve Hasan bin Hüseyin İmadü'din'in yukarıda belirtilen eserleri ile Değişik Mehmet Efendi'nin düzenlediği "nt-Tuhfet-üs-Seniyye" adlı eserle, XVIII-XIX. yüzyıllarda Asım tarafından çevrilen "Burhan-ı Katı' Tercümesi"-nde *direk*, "*sütpn ağacı*"dır ve "üzerine binanın çatısı oturtulan büyük direk" anlamındadır.

düğer için, bkz.:

TDK (1965a), s. 1301-1302.

ev oku için, bkz.:

TDK (1967), s. 1573.

uğ için, bkz.:

TDK, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, VI, U-Z*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212 / 6, Ankara, 1972, s. 3903.

üstün ağacı için, bkz.:

TDK (1972), s. 409a-4096.

Tüm bu işlemlerden ve aşamalardan sonra, *seren*¹⁵ veya bom¹⁶ ile *tepelik*¹⁷ ya da *gurcata'nın* takılması aşamaları gelir. Seren, yelkenin direk ile bağlantısını sağlayan kısımdır. Bir başka anlatımla seren, yelkenin direk ile bağlantısını sağlamak amacıyla bir kenarı matkap yardımı ile delinmiş ve direğe geçirilmiş çubuktur; yelkenin alt kısmına

15 *Seren*, "1. Yelkenli gemilerde üzerine dört köşe yelken açmak ve işaret kaldırmak için direğe yatay olarak bağlanan gönder. 2. Konut kapılarında menteşe ve kilidin takıldığı düşey konumdaki kalın parça" anlamlarına gelmektedir. Bkz.:

TDK (1988), s. 1283-11.

Diğer taraftan, *seren* Balıkesir (Aslıhantepeciği, Çağış), Çanakkale (Fiili âBiga), Kocaeli (Gölcük "İzmit, İlyas "Karamürsel), İstanbul (âŞile), Sinop, Samsun (Terme *Çarşamba), Hatay (Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri aReyhanlı), Sivas (Şarkışla ve çevresi, Ağrakos *Susehri), Niğde (âBor), Kırklareli (âLüleburgaz) ve Tokat (Banarlı) yörelerinde "Ot, ekin taşımak için arabayı genişletmek amacıyla yanlara uzatılan ağaçlar"; Manisa, Bolu, Çankırı â(Kurşunlu), Artvin (Yanıklı *Arđanuç), Muğla (Gölcük) yörelerinde "Sırık, uzun ağaç"; Denizli (Söğüt, Honaz) taraflarında "Süt kovası asılan çatal ağaç"; Afyon (Çığrı *Dinar) yöresinde "Tuzak kurmakta kullanılan 1.5 cm. çapında 1 m. boyunda yaş, esnek ağaç"; Muğla ("Milas) da "Çatıda kiremit konacak tahtaların altına çakılan bilek kalınlığındaki ağaçlar" ve yine Muğla (*Kula)'da "Direk" anlamlarındadır. Yine *seren* Isparta, Afyon ("Eğridir), Denizli (Seyit *Çal, Oğuz *Acıpayam, Çöplü *Civril, *Tavans), Aydın (Alanlı), İzmir ("Bergama), Kütahya (Beşkarış *Altıntaş) ve Edirne yörelerinde "Kuyudan su çekmekte kullanılan kaldıraca benzer bir aygıt"; Zonguldak (Balkız "Devrek, Olukyanı) ve Kastamonu (Peşman *Daday)'da, "Meyve, sebze, tarhana vb. kurutmaya yarayan genişçe, üstü açöök balkon"; Ordu (Bayadı) da "Dokuma aygıtı" Adana (Karatepeli) yöresinde "Dokumacılıkta kullanılan yassı tahta"; Burdur (Pazaravdan, Kozağaç *Göhlisar, Başpınar *Tefenni), Antalya ("Finike) ve Muğla (Donat *Fethiye) yörelerinde "Odalarda tavana yakın konulan raf" ve Bolu (İğneciler *Mudurmi)'da "Yer, orun, makam" dır. Bkz.:

TDK (1978), s. 3586-3588.

Isparta (Yenice "Gelendost) yöresinde de *seren*, "Yelken ana direği"dir. Bkz.:

Acıpayamlı (1976), s. 168.

16 *Bom*, aynı zamanda bir kumar türüdür. Bkz.:

TDK (1988), s. 208-1.

17 *Tepelik*, diğer taraftan "Bir yapının veya bir mobilyanın en yukarisına süs olarak yapılan bölüm" ve "Tepeleri çokça bulunan (yer)'e verilen addır. Bkz.:

TDK (1988), s. 1455-II.

Öte yandan *tepelik* Edirne yöresinde el süpürgesi yapılırken, zanaatçı tarafından ayrılan kısa saplı ve uzun boylu süpürge tellerine de verilen ad olmaktadır. Bkz.:

İsmail Engin, "Edirne'de Süpürge Yapım Teknikleri", *Türk Folkloru Araştırmaları* 1988 / 2, Öztekin Matbaası, MİFAD Yayınları: 96, Ankara, s. 53-54.

Isparta (Sücüllü *Yalvaç), Denizli (Solmaz *Tavas), Bolu, Çorum ("İskilip), Samsun, Giresun ("Tirebolu), Erzincan ("Tercan, *Kemaliye), Bitlis (*Ahlat), Ankara (Keşanuz *Güül, *Ayaş, *Haymana), Kırşehir ("Çiçekdağı), Kayseri, Nevşehir ("Ürgüp) ve Niğde'de *tepelik* "Üzeri altın dizili, süslü kadın fes"; Bolu (*Düzce) yöresinde "Kuşların başları üzerindeki soruç" ve Niğde (*Bor) ile Konya (Yeniköy *Ereğli) taraflarında ise "Yağmurdan korunmak için tavana döşenen keçe" dir. Bkz.:

TDK (1978), s. 3882.

konulur. Uzunluğu, yelkenin alt kısmının uzunluğu kadardır. Tepelik, direğe takılır. Bu, direk iplerinin ya da *çarmih*¹⁸ iplerinin gerdirilmesi için gerekli olduğu kadar, estetik açıdan da gereklidir.

Diğer taraftan teknenin baş kısmına, yere paralel olabilecek şekilde bir direk de takılmaktadır. Buna *baş direk* ya da *baston*¹⁹ denilmek-

18 *Çarmih* ya da *çarmık*, 1. Suçlunun öldürülmek amacıyla çivilendiği harç biçimindeki darağacı. 2. Ana direkleri ve gabya çubuklarını yandan tutan halatlar"a verilen addır. Bkz.:

TDK (1988), s. '279-280-1.

Çarmih Çorum'da da "Elbise kurutmak için yapılmış askı" dır. Bkz.: TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, III, c-ç*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211 / 3, Ankara, 1968, s. 1082.

Çarmık ya da *çarmuh* İstanbul, Rize (*Ardeşen çevresi), Kastamonu (Hacıvelî *Abana) ve Antalya'da "Yelkenli kayak direklerinin çevresinde bulunan ip veya teller"; Bolu (İğneciler *Mudurnu, 'Seben), Sakarya (*Akyazı) ve Kastamonu ('Taşköprü) yörelerinde "Yıkılmaması için direklere ağaçlara vurulan ikinci ağaç, destek"; Çankırı (Kurşunlu)'da "Küçük çatı çivisi"; Denizli (Çıtak aÇivril)'de "Mal, mülk"; Isparta (Uluğbey *Senirkent) yöresinde "Düzen"; Denizli (*Acıpayam) tarafında "Gösterişli olan şeyler (hk.)"; Sivas (Kaşköyü âPürün) yöresinde "Ağaç talaşı": Afyonkarahisar (*Bolvadin) ve Isparta (âYarıkkaya, âYalvaç) yörelerinde "Çoban yamağı"; İçel ('Mut) tarafında "Yetenek ile Balıkesir (Alıköy *Ayalık) yöresinde ise "Dar yol" dur. Bkz.:

TDK (1968), s. 1082.

Öte yandan, Yusuf oğlu Pîr Mehmet'in XV. yüzyılda Farsça'dan Arapça ve Türkçeye çevirdiği sözlük olan "Sıhah-ül-Acemî Fi-l-Lûga'da *çarmfh*, *çarmuk* olarak geçmektedir. Yine XVI. yüzyılda Değişî Mehmet Efendi tarafından düzenlenen "Et-Tuhfet-üs-Seniyye" adlı Farsçadan Türkçeye sözlükte, yine Mustafa bin Mehmet bin Ausuf'un Farsçadan Türkçeye düzenlediği "Câmi-ül-Fürs" adlı sözlükte ve XVIII. yüzyılda Asım tarafından yapılan "Bürhan-ı Katı' Tercümesi"nde *çarmih*, *gergi* / *gergü* olarak geçmekte ve "çarmık, işkence âleti" anlamına gelmektedir.

çarmuk için, bkz.:

TDK (1965a), s. 833.

gergi ya da *gergü* için, bkz.:

TDK (1967), s. 1665.

19 *Baston*, "Yürürken dayanmaya yarayan ağaç veya metalden yapılan araç":r. Bkz.:

TDK (1988), s. 147-1.

Yine baston Çanakale, Ordu (*Perşembe, *Fatsa, *Ünye), Giresun (Düzköy *Keşap, *Tirebolu), Bize, İçel (*Anamur) ve Muğla ('Marmaris) yörelerinde "Sandal, motor ve gemilerin baş tarafında ucu denize-doğru uzanan ağaç" Gaziantep ('Kilis) ve Maraç yörelerinde "Bostan, hiyar, kavun, karpuz"; Giresun ('Tirebolu) taraflarında ise "Francala"ya da verilen addır. Bkz.

TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, II, B*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/2, Ankara, 1965b, s. 548-549.

XV. yüzyılda Şeyh Mahmut bin İbrahim'in "Miftah-ül-Lûga" adıyla düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlükte; XVI. yüzyılda Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in "Şa'il-ül-Lûga" adıyla düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlük ile Ni'metullah Efendi'nin düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlükte ve XVIII. yüzyılda Müstakırmzade Süleyman Sadüddin Efendi'nin "Terceme-i Kanun-ül-Edeb" adlı çevirisinde de *baston el ağacı* ya da *el değneği* olarak geçmekte "asa" anlamını içermektedir. Bununla birlikte baston, XVI. yüzyılda Ni'metullah Efendi ile Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in yukarıda adı geçen eserleriyle Değişî Mehmet Efendi'nin "Et-Tuhfet-üs-Seniyye" adıyla düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlükte ise *kötek* olarak geçmekte ve "sopa" anlamına gelmektedir.

el ağacı ya da *el değneği* için, bkz.:

TDK (1967), s. 1418-1419.

kötek için, bkz.:

TDK (1969a), s. 2706.

tedir. Daha fazla yelken alanı sağlayabilmek amacı ile takılan bu direk, aynı zamanda tekneye bir başka estetik boyut kazandırmaktadır. Baş direk, kamaranın ön tarafının uzantısı olmaktadır. Baş direğin üzerine monte edilen yelkenlere ise *flok*²⁰ denilmektedir.

Yapılan tekne, herhangi bir destek olmadan dik dursun diye, ondan biraz daha büyük dikdörtgen altlık'a²¹ *çivi* ile monte edilir. Sonra yelken direklerinin yerleri belirlenir. İki yelken direği arasındaki sınır, yelkenin alt kısmının biraz daha fazlasıdır. El *bireyizi* ile direklerin bağlanacağı delikler delinir. Kamara, bunun üzerine yerleştirilir. *Matkap* ile direk yerleri, kamaranın üst kapağında belirlendikten sonra yeniden delinir. Direkler monte edilir. Direklere önce serenler takılır. Yelkenler serenlerle direğe tel ile bağlanır. Tel, penseyle sıkılır. Bundan sonraki aşama, *istiralyanın* gerçekleştirilmesidir. Direklerin gerdirilmesi amacıyla çekilen *misina*²², *istiralyadır*. Misinanın tercih edilmesinin nedeni, ipliğin dayanıksızlığı ile telin ise paslanmasından kaynaklanmaktadır. Direkler, baş direkten başlanarak misina ile birbirlerine bağlanır yani *donatılır*.

Son olarak da floklar takılır. Teknenin su altında kalan kısmına *karina*²³ denilir. Teknenin üstü ise *güvertedir*²⁴. Güverte ile karina arasında kalan yere *borda*²⁵ adı verilir. Teknenin bordasında yer alan

20 *Flok*, "Geminin cıvdrasına çekilen üçgen yelken"dir. Bkz.: TDK (1988), s. 509 510-1.

21 *Altlık*, "Bir şeyin altına herhangi bir maksatla konulan nesne'dir. Bkz.:

TDK (1988), s. 60.

Öte yandan Erzincan (Zevker *Refahiye) ve Sivas (Ağrakos *Suşehri) yörelerinde de *altlık*, "Yün veya kalın iplikten örülen, yalnız taban ve parmakları örten konçsuz, yarım çorap"; Niğde (*Bor) yöresinde "Üzeri ve üç yanı kapalı, önü açık, içinde ocak, tandır bulunan ve yakılacak şeyler de konulan dam" ve yine aynı yörede "Dayanak kaide, dalav denilen tahterevallerinin düşey direği" dir. Bkz.:

TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, A*, TTK Basımevi TDK Yayınları: 211, Ankara, 1963, s. 233.

22 *Misina*, "1. Yapap ve sentetik ham madde ile tek kat çekilmiş, değişik kalınlıkta iplük, 2. Balıkçıların olta ipi olarak kullandıkları kıl veya naylondan iplik"tir. Bkz.:

TDK (1988), s. 1030-II.

23 *Karina*, aynı zamanda "Gemi omurgası"dır. Bkz.:

TDK (1988), s. 802-11.

24 Diğer bir deyişle *güverte*, "Gemide ambar ve kamaraların üstü"dür. Bkz.

TDK (1988), s. 588-T.

25 *Borda*, bir başka anlatımla "Geminin yam"dır Bkz.:

TDK (1988). s. 210-1.

*balık gözü*²⁶ ya da *loçalar*²⁷ hiçbir zaman unutulmamaktadır. Loça yerleri matkap ile tekne taslak halindeyken delinir ve sonra loçalar çakılır.

Tüm bu işlemlerden sonra maket kotra, satışa hazır durumdadır.

Bütün bu işlemlerin yapılabilmesi ve maket kotranın hazırlanabilmesi için, bir ustanın, öyle bir *kültürlerime* sürecinden geçmesi gerekiyor ki, *yelken, kamara, direk, seren, tepelik, flock, loça, güverte, borda, karina* ve benzeri kavramlar onda düşünsel bir derinlik bulabilsin. Bu kültürlenme süreci, öncelikle bireyde doğal çevresi itibarıyla oluşacaktır ya da oluşmuştur. *Kıyı kültürü* ile yetişen birey, denizcilik terimlerini bilmektedir ve öğrenmektedir. Aynı zamanda *orman kültürü* bireye gürgen, kayın, ceviz gibi kavramları ve içeriğini vermektedir. Bunların üzerine marangozluk mesleği ile ilgili kavramları öğrenen, beceri kazanan birey, *el sanatı* niteliğindeki maket kotrayı yapabilecek düzeye erişir. Ancak, birey için bu da yeterli değildir. Onun, her aşamayı ve bununla ilgili becerileri, ayrı ayrı ustasından öğrenmesi gerekir ki, bütün bunlar kültürlenme süreci sonucunda tek tek oluşur.

Sonuç olarak, Karadeniz kıyılarında turizm bakımından gelişmeye en uygun köşelerden birisi olduğu halde, bugün turizm gelirlerinden payını alamayan yerlerin başında gelen Sinop'ta²⁸, maket kotranın, işlevsel olarak süs eşyası niteliğini taşıdığı, bu niteliğiyle de zanaat ürünü olmayıp el sanatı kimliğini kazandığı ve bu çerçevede değerlendirilebileceği söylenebilir. Yine, maket kotra, Sinop'a yönelik iç ve dış turizm için, çekici bir kültür ürünü olma özelliğini de taşımaktadır.

Diğer taraftan Afyonkarahisar (*Emirdağ, *Bolvadin), Isparta (*Senirkent), Trabzon (Kapıköy Maçka), Konya (Uğurlu, Mençek *Ermenek; Karahüyük, Maslat, Burhan *Karaman; Kazancı) ve İçel (Çukurbağ *Mut) yörelerinde borda "İki kanatlı büyük kapı, sokak kapısı"; İzmir (Göree)de "Yuvarlak taneli bir üzüm" ve Artvin (Yavuz, Cevizli *Şavşat) taraflarında ise "Gelin götürürken süs olmak üzere gelinin atma örtülen işlemeli kumaç"tır. Bkz.: TDK (1965b), s. 740.

XVII.-XVIII. yüzyıllarda Naima tarafından yazılan "Naima Tarihi"nde ise *borda, yan bastı* olarak geçmekte ve "Geminin yanı" anlamına gelmektedir.

yan bastı için, bkz.:

TDK (1972), s. 4271.

26 *Balk gözü* "Ayakkabıların bağ geçirilen deliklerine ve kemer deliklerine takılan maden, kemik gibi şeylerden yapılmış halka" anlamına da gelmektedir. Bkz.:

TDK (1988), s. 137-1.

27 *Loça* "Gemilerin baş badoslamalarındarı her iki yanında, çapayı içine alabilen ve güverteye açılan demir zincirin geçtiği delik"tir. Bkz.:

TDK (1988), s. 968-11.

28 Akkan (1975), s. 8.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, Orhan.: *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 424, Ankara, 1976.
- Akkan, Erdoğan.:** *Sinop Yarımadasının Jeomorfolojisi*, A.Ü. Basımevi, A.Ü. DTCF Yayınları: 261, Ankara, 1975.
- DİE,** *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 20.10.1985: 57-Sinop, DİE Matbaası, Başbakanlık DİE Yayınları: 1237, Ankara, 1988.
- DİE,** *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 20.10.1985, DİE Matbaası, T.C. Başbakanlık DİE Yayınları: 1369, Ankara, 1989.
- Engin, İsmail.: "Edirne'de Süpürge Yapım Teknikleri", *Türk Folkloru Araştırmaları* 1988/2, Öztekin Matbaası, MİFAD Yayınları: 96, Ankara, 1988, s. 49-62.
- Mansel, Arif Müfid.: *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Basımevi, TTK Yayınları: XIII. seri-No. 8b, Ankara, 1971.
- Meydan-Larousse*, Cilt: 11.
- TDK, *Türkçe Sözlük*. 2c, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 549, Ankara, 1988.
- TDK,** *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, II, C-D, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212, Ankara, 1965.
- TDK,** *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, III, E-İ; TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212, Ankara, 1967.
- TDK,** *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, IV, K-N, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212 / 4, Ankara, 1969.
- TDK,** *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, V, O-T, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 212/6, Ankara, 1972.

- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I, A*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211, Ankara, 1963.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, II, B*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/2, Ankara, 1965.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, III, C-Ç*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/3, Ankara, 1968.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, IV, D*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/4, Ankara, 1969.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, VIII, K*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/8, Ankara, 1975.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, X, S-T*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/10, Ankara, 1978.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, IX, U-Z*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/11, Ankara, 1979.
- TDK**, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, XIII, EK-1*, TTK Basımevi, TDK Yayınları: 211/12, Ankara, 1982.

Kısaltmalar

AÜ	Ankara Üniversitesi
Bkz.	Bakınız
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
MİFAD	Millî Folklor Araştırma Dairesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu